

3.3. კომერციული ბანკის ფუნქციები და ოპერაციები

უკვე განვიხილეთ კომერციული ბანკების საქმიანობის თავისებურებები და პრინციპები. ამჯერად გავაანალიზოთ კომერციული ბანკების ფუნქციები და ოპერაციები, რაც უფრო მეტ საშუალებას მოგვცემს, გავვერკვეთ მათი საქმიანობის არსსა და განსაკუთრებულობაში. კომერციული ბანკების ძირითად ფუნქციებს მიეკუთვნება:

1. დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაციისა და მისი კაპიტალად გადაქცევის ფუნქცია. როგორც პირველი პარაგრაფიდან გვახსოვს, ეს ბანკების ერთ-ერთი უძველესი ფუნქციათაგანია. ამასთან, ამ ფუნქციას დღეისათვის არათუ არ დაუკარგავს მნიშვნელობა, პირიქით, უფრო აქტუალურია. ბანკები ახდენენ ეკონომიკაში დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრებისა და დანაზოგების უმეტესი ნაწილის კონცენტრირებას. ანაბრებად ქცეული დანაზოგები ბანკებში გადაიქცევა იმ რესურსად, რომელიც გამოიყენება მათ მიერ სხვა ეკონომიკური სუბიექტების დასაკრედიტებლად.

2. საკრედიტო ურთიერთობების დროს შუამავლობის ფუნქცია. აღნიშნული ფუნქცია არის ლოგიკური გაგრძელება პირველი ფუნქციისა, გამომდინარე იქიდან, რომ ბანკი არის ის ადგილი, სადაც იკვეთება ინტერესები იმ ეკონომიკური სუბიექტებისა, რომელთაც აქვთ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრები და მათი საიმედოდ გასესხების სურვილი შემოსავლების მიღების მიზნით, იმ სუბიექტების ინტერესებთან, რომელთაც აქვთ ამ სახსრების სესხების სურვილი და დაბრუნების შესაძლებლობა. როგორც უკვე აღინიშნა, ბანკი ამ შემთხვევაში შეისწავლის სწორედ მეორე მხარის სურვილს, დროულად და სრულად დაბრუნების შესაძლებლობას და პირველი მხარის წინაშე საკუთარ თავზე იღებს ვალდებულებების შეუსრულებლობასთან დაკავშირებულ რისკებს.

კომერციული ბანკების აღნიშნული ფუნქცია განპირობებულია იმით, რომ საკრედიტო ურთიერთობების ორი მხარის: თავისუფალი ფულადი სახსრების მფლობელებისა და მსესხებლების პირდაპირი საკრედიტო ურთიერთობები შეუძლებელი ხდება იმით, რომ როგორც წესი, არ ემთხვევა მოთხოვნილი და მიწოდებული კაპიტალის მოცულობა და ვადები. აღნიშნულს ემატება მსესხებლის არაგადამხდელუნარიანობის რისკი, რომლის შესწავლასა და კომპენსირებას სპეციფიკური ცოდნა, გამოცდილება და რესურსები სჭირდება.

როგორც ვხედავთ, ბანკის, როგორც შუამავლის, ფუნქცია გულისხმობს ყველა ამ პრობლემის მოგვარებას, რისკების საკუთარ თავზე აღებასა და ეკონომიკური სუბიექტების დაკრედიტებას. გამომდინარე იქიდან, რომ იმყოფება ეკონომიკური ცხოვრების ცენტრში, ბანკს ადვილად შეუძლია შეცვალოს მოზიდული რესურსების მოცულობა, ვადები და მიმართულება, ანუ მოკლევადიანი რესურსები გასცეს შედარებით გრძელი ვადით და, პირიქით, წვრილი ანაბრები გააერთიანოს და გასცეს ერთ დიდ კრედიტად. ასევე – ერთი დარგიდან ან რეგიონიდან მოზიდული სახსრები მიმართოს სხვა დარგსა და რეგიონში და ეს ყველაფერი განახორციელოს ოპერატიულად და რისკების მინიმუზაციით.

3. ეკონომიკაში დანაზოგების სტიმულირების ფუნქცია. კომერციული ბანკები თავიანთ საქმიანობაში არა მარტო მოიზიდავენ (აკუმულირებენ) ეკონომიკაში არსებულ დანაზოგებს, არამედ ახდენენ ახალი დანაზოგების სტიმულირებასაც. დანაზოგების სტიმულირებისა და ფულადი სახსრების დაზოგვის ფორმირება ხდება კომერციული ბანკის მოქნილი სადეპოზიტო პოლიტიკის მეშვეობით. ამ პროცესში მთავარ როლს ასრულებს ორი ფაქტორი: მაღალი საპროცენტო განაკვეთები და უსაფრთხოების გარანტიები.

მეანაბრეთა განწყობაზე, ანაბრების უსაფრთხოების თვალსაზრისით, დიდ გავლენას ახდენს ოფიციალური დეპოზიტების დაზღვევის სისტემები, რომელთა მდიდარი გამოცდილება აქვს დასავლეთის ქვეყნებს. აღნიშნული სისტემები დანერგულია ასევე თითქმის ყველა პოსტსოციალისტურ ქვეყანაში, საქართველოს გარდა.

4. საანგარიშსწორებო-საგადამხდლო მექანიზმის უზრუნველყოფის ფუნქცია. ნებისმიერ ქვეყანაში საგადამხდლო სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირება მოითხოვს საანგარიშსწორებო ოპერაციებისა და მათი ტექნოლოგიების სრულყოფას. ბანკები გვევლინებიან იმ ცენტრებად, რომელთა გავლით ხორციელდება საანგარიშსწორებო-საგადამხდლო ბრუნვების უმრავლესობა. ანგარიშსწორების სისტემის წყალობით, ბანკები იღებენ ფულს თავიანთი კლიენტებისაგან მათი ანგარიშების შესავსებად, ასრულებენ მათ დავალებებს კონტრაგენტებისათვის გადახდების განხორციელების შესახებ და ახორციელებენ მათ ანგარიშებზე ბრუნვების (ჩარიცხვები და გადარიცხვები) აღრიცხვას. ბანკების მეშვეობით ხორციელდება როგორც ცალკეული ინდივიდის ან იურიდიული პირის, ასევე მთლიანად მთელი ეკონომიკის ანგარიშსწორებები და გადახდები. მათი მეშვეობით ხდება ფულადი სახსრებისა და კაპიტალის გადადინება ერთი სუბიექტიდან ან დარგიდან მეორეზე.

სანამ გადავალთ საბანკო ოპერაციების დახასიათებაზე, უნდა აღინიშნოს, რომ ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ არსებობს მკაფიო და ცალსახა განსხვავება საბანკო პროდუქტს, საბანკო მომსახურებას, საბანკო ოპერაციას ან საბანკო საქმიანობის სახეობებს შორის. ეკონომისტთა ნაწილის შეხედულებით, საბანკო პროდუქტი – ესაა ბანკის საქმიანობის შედეგი, ბანკის პერსონალის კოლექტიური შემოქმედების ნაყოფი, თითოეულ პროდუქტს შეესაბამება მომსახურება, როგორც საბანკო პროდუქტის შექმნის პროცესის ერთობლიობა, ხოლო საბანკო ოპერაცია ესაა პროდუქტის შექმნასთან დაკავშირებული მოქმედების კონკრეტული სახეობა.

ასეთი განმარტებები მრავლადაა და მიუხედავად მათ შორის ცალკეული ნიშანთვისობრივი განსხვავებისა, ეკონომისტთა და ბანკირთა უმრავლესობისათვის საბანკო პროდუქტის, მომსახურების, ოპერაციის ან საქმიანობის სახეობების ერთიანი, საყოველთაოდ აღიარებული განმარტებები არ არსებობს და შეიძლება ითქვას, მათ ხშირად სინონიმებად თვლიან. მაგალითისათვის, საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულია კომერციული ბანკებისათვის ნებადართული საბანკო საქმიანობის შემდეგი სახეობები:

ა) პროცენტისანი და უპროცენტო დეპოზიტების (მოთხოვნამდე, ვადიანი და სხვა სახის) და სხვა დაბრუნებადი გადახდის საშუალებების მოზიდვა;

ბ) სესხების გაცემა სამომხმარებლო, საიპოთეკო, არაუზრუნველყოფილი და სხვა კრედიტების ჩათვლით, ფაქტორინგული ოპერაციები რეგრესის უფლე-

ბით და ამ უფლების გარეშე, კომერციულ გარიგებათა დაფინანსება, გარანტიების, აკრედიტივებისა და აქცეპტების გამოცემა ფორფეტირების ჩათვლით;

გ) საკუთარი და კლიენტთა სახსრებით ფულადი საბუთების (ჩეკების, თამასუქებისა და სადეპოზიტო სერტიფიკატების ჩათვლით), ფასიანი ქაღალდების, ფიუჩერებისა და ოფციონების სავალო ინსტრუმენტებით ან საპროცენტო განაკვეთებით, სავალუტო და საპროცენტო ინსტრუმენტების, სავალო საბუთების, უცხოური ვალუტის, ძვირფასი ლითონებისა და ძვირფასი ქვების ყიდვა-გაყიდვა;

დ) ნაღდი და უნაღდო ანგარიშსწორების ოპერაციებისა და საკასო-საინკასაციო მომსახურების განხორციელება;

ე) გადახდის საშუალებების გამოშვება და მათი მიმოქცევის ორგანიზება (საგადახდო ბარათების, ჩეკებისა და საბანკო ტრატების ჩათვლით);

ე¹) უპროცენტო საბანკო მომსახურება;

ვ) საშუამავლო მომსახურება საფინანსო ბაზარზე;

ზ) კლიენტების დავალებით ნდობით (სატრასტო) ოპერაციების განხორციელება, სახსრების მოზიდვა და განთავსება;

თ) ფასეულობათა შენახვა და აღრიცხვა ფასიანი ქაღალდების ჩათვლით;

ი) საკრედიტო-საცნობარო მომსახურება;

ი¹) „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული ცენტრალური დეპოზიტარის საქმიანობა;

ი²) ქონების იჯარით გაცემა;

ი³) საგადახდო მომსახურების განხორციელება, საგადახდო სისტემის ოპერირება, ანგარიშსწორების აგენტის ფუნქციების შესრულება;

კ) ზემოთ ჩამოთვლილ თითოეულ საქმიანობასთან დაკავშირებული მომსახურება [7].

საბანკო საქმიანობა რთული და მეტად მრავალმხრივი პროცესია. იგი რეალიზდება მხოლოდ საბანკო სისტემის ფარგლებში. ამასთან, თავისი არსით იგი შეიძლება იყოს ერთიანი ან განსხვავდებოდეს ამა თუ იმ ბანკის მიხედვით, მათი ფუნქციონირების სპეციფიკიდან გამომდინარე. საბანკო ოპერაციების კლასიფიკაცია შეიძლება მოხდეს სხვადასხვა ნიშნით, მაგრამ ყველაზე გავრცელებული და ფუნდამენტური არის მათი დაყოფა პასიურ, აქტიურ და საკომისიო ოპერაციებად. ზოგჯერ მათ სადეპოზიტო, საკრედიტო და საშუამავლო ოპერაციებადაც მოიხსენიებენ.

აღნიშნული ოპერაციების არსის უკეთ გაგებისათვის წარმოდგენილია საქართველოს საბანკო სისტემის ბალანსი 2013 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით (ცხრ. №3.1.). მის მაგალითზე მოკლედ დავახასიათოთ პასიური, აქტიური და საკომისიო ოპერაციები:

7 საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, მუხლი 20.

ცხრ. №3.1. საქართველოს საბანკო სისტემის კრედიტით პალანსი 31.12.2013 (მლრდ ლარი)

აქტივები				პასივები			
	მოც.	წილი		მოც.	წილი		წილი
1.1.	ნაღდი ფულადი სახსრები	0.9	5 %	2.1.	ვალდებულებები	14.4	83 %
1.2.	სახსრები საბანკო ანგ-ზე	3.0	18 %	2.1.1.	არასაბანკო დეპოზიტები	9.7	56 %
1.3.	ფასიანი ქაღალდები	1.5	9 %	2.1.2.	ბანკების სახსრები	0.6	3 %
1.4.	წმინდა სესხები	9.9	57 %	2.1.3.	ნასესხები სახსრები	3.6	21 %
1.5.	ინვესტიციები	0.4	2 %	2.1.4.	სხვა ვალდებულებები	0.5	3 %
1.6.	წმინდა ფიქს. აქტივები	1.0	6 %	2.2.	სააქციო კაპიტალი	2.9	17 %
1.7.	სხვა აქტივები	0.6	3 %	2.2.1.	საწესდებო კაპიტალი	1.0	6 %
				2.2.2.	კაპიტალის რეზერვები	1.2	7 %
				2.2.3.	გაუნაწილებელი მოგება	0.7	4 %
1.	მთლიანი აქტივები	17.3	100 %	2.	მთლიანი პასივები	17.3	100 %

1. პასიური ოპერაციები – ესაა ოპერაციები, რომელთა შედეგად ხდება მიმოქცევაში არსებული სახსრების მოზიდვა, ანუ ბანკის პასივში, პასიურ ანგარიშებზე არსებული ფულადი სახსრების ზრდა. პასიური ოპერაციები საბანკო საქმიანობის საფუძველია, სწორედ მათი მეშვეობით ხორციელდება კომერციული ბანკის მიერ რესურსების მოზიდვა ფულად ბაზარზე. კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციების დაჯგუფება შეიძლება სხვადასხვა ნიშნით, თუმცა, ყველაზე ოპტიმალურია მათი სამი ძირითადი ფორმის გამოყოფა:

- **დეპოზიტური ოპერაციები** – როგორც წესი, კომერციული ბანკის პასივების მთავარი წყარო და მისი პასიური ოპერაციების ძირითადი სახეობაა. როგორც ცხრილიდან ვხედავთ, მათზე მოდის საქართველოს საბანკო სისტემის რესურსების ნახევარზე მეტი (პუნქტი 2.1.1);
- **სახსრების მოზიდვა სხვა საფინანსო ინსტიტუტებიდან** – გამოიყენება კომერციული ბანკების უმრავლესობის მიერ როგორც მოკლევადიანი რესურსების მისაღებად ლიკვიდობის მართავის მიზნით, ისე გრძელვადიანი დაკრედიტებისათვის აუცილებელი რესურსული უზრუნველყოფის სახით (პუნქტები: 2.1.2 და 2.1.3);
- **საკუთარი კაპიტალის ზრდა** – აქ შედის როგორც ფასიანი ქაღალდების პირველადი ემისია (საწესდებო კაპიტალის პირველადი ფორმირება), ისე შემდეგი ემისიები. თუმცა, უფრო მნიშვნელოვანია მისი შევსება გაუნაწილებელი მოგების ხარჯზე, რომელიც მიმართულია სხვადასხვა ფონდისა და რეზერვის ფორმირებისაკენ. როგორც წესი, ცენტრალური ბანკები კომერციული ბანკებისათვის ადგენენ საკუთარი კაპიტალის სავალდებულო მინიმალურ დონეს, რათა შენარჩუნდეს გონივრული პროპორცია მასსა და მოზიდულ სახსრებს შორის (პუნქტი 2.2).

2. აქტიური ოპერაციები – ესაა კომერციული ბანკის მიერ მოზიდული და საკუთარი სახსრების განთავსება მოგების მიღების მიზნით. როგორც ვხედავთ, კომერციული ბანკის აქტიური ოპერაციები ესაა მის ხელთ არსებული რესურსების, ანუ პასივების, განთავსება სხვადასხვა მიმართულებით, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მისი, როგორც კომპანიის ფუნქციონირება, კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურება და საკმარისი მოგების მიღება, მიმდინარე

ხარჯების დასაფარავად. ამრიგად, შეიძლება ჩამოვყალიბოთ აქტიური ოპერაციების სამი ძირითადი ტიპი:

- **აქტიური ოპერაციები, რომლებიც განკუთვნილია ბანკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის** – ესაა სახსრების განთავსება ფიქსირებულ აქტივებში, ანუ ძირითად საშუალებებსა და არამატერიალურ აქტივებში. როგორც ცხრილიდან ჩანს (პუნქტი 1.6), საქართველოს კომერციულ ბანკებში მათზე მოდის აქტივების 6%;
- **აქტიური ოპერაციები, რომლებიც განკუთვნილია კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურებისათვის**, რომელთა შორის უმთავრესია აუცილებელი ლიკვიდური აქტივების, ანუ ფულადი სახსრების ფორმირება და მათი საკმარისი დონის შენარჩუნება, რათა კომერციულმა ბანკმა შეძლოს კლიენტების საკასო-საანგარიშსწორებო მომსახურება. ცენტრალური ბანკების მიერ კომერციული ბანკებისათვის წესდება ლიკვიდური აქტივების მინიმალური აუცილებელი დონე (პუნქტები: 1.1 და 1.2);
- **შემოსვლების მომტანი აქტიური ოპერაციები**, რომელთა შორის უმთავრესია სახსრების განთავსება ფასიან ქალაქებში, საკრედიტო და საინვესტიციო საქმიანობა (პუნქტები: 1.3, 1.4 და 1.5). როგორც ცხრილიდან ვხედავთ, ქართული ბანკების აქტიური ოპერაციების შედეგად შექმნილი აქტივების ორი მესამედი (68%) სწორედ შემოსავლების მომტან აქტივებშია განთავსებული.

3. საკომისიო, ანუ საშუამავლო ოპერაციები, ხორციელდება კომერციული ბანკის მიერ კლიენტების დავალებით გარკვეული საფასურის (საკომისიო) გადახდით. ასეთ ოპერაციებს მიეკუთვნება ანგარიშსწორებები, სავალუტო ოპერაციები, გარანტიები, საშემნახველო და ნდობითი ოპერაციები. საშუამავლო ოპერაციებიდან აღსანიშნავია ფაქტორინგი და ლიზინგი.

ზემოაღნიშნულ ცხრილში მოცემული ინფორმაცია თვალსაჩინოს ხდის კომერციული ბანკების პასიურ, აქტიურ და საშუამავლო ოპერაციებს.

3.4. თანამედროვე საბანკო საქმიანობის განვითარების ტენდენციები

თანამედროვე საბანკო ბიზნესში **XX-XXI** საუკუნეების მიჯნაზე საფუძველი ჩაეყარა ტენდენციებს, რომელთაც ბევრი მკვლევარი და სპეციალისტი „საბანკო რევოლუციასაც“ უწოდებს. საბანკო საქმიანობის ისტორიას მრავალი გარდამტეხი მომენტი ახსოვს, რომელთა შორის თანამედროვე ტენდენციები არანაკლები მნიშვნელობით გამოირჩევა.

აღნიშნული ტენდენციები განპირობებულია მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინარე სხვადასხვა პროცესით, რომელთა შორის აღსანიშნავია ფინანსური გლობალიზაცია და კაპიტალის, რესურსების, საქონლისა და ინფორმაციის თავისუფალი გადაადგილება, ასევე კონტრაგენტებს შორის კავშირის ინტერნეტიზაცია. არ შეიძლება ასევე არ აღინიშნოს სტრატეგიული მენეჯმენტისა და არამატერიალური აქტივების მზარდი როლი. აღნიშნულ პროცესს აღ-